

Гентош Р. Є.

*Львівська комерційна академія,
старший викладач кафедри цивільного права та процесу*

ПРОЯВИ ДИСПОЗИТИВНОСТІ В ЗЕМЕЛЬНОМУ ПРАВІ

Ключові слова: *земельне право, метод правового регулювання, диспозитивність у земельному праві, диспозитивний метод земельного права, ознаки земельного права.*

Keywords: *land law, method of law, non-mandatory method of the land law, signs of land law.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Представниками правової науки земельне право визнається галуззю права. Критеріями поділу права на галузі є, насамперед, предмет та метод правового регулювання. В наукових дослідженнях різних вчених немає єдиного загальноприйнятого підходу щодо визначення методів земельного права. Широке коло земельних відносин, що є предметом земельного права, мають майновий характер, що зумовлює застосування диспозитивного методу в земельному праві. Однак це питання належним чином не було досліджено у науці земельного права.

Зв'язок проблеми із важливими науковими чи практичними завданнями. Питання визначення методу земельного права є важливе тим, що предметом цієї галузі є різні за характером та сутністю суспільні відносини, які, відповідно, потребують різних підходів до їх врегулювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У працях багатьох вчених стверджується про наявність у земельного права власного метода правового регулювання. Однак чіткої відповіді, яким саме методом врегульовані земельні відносини у науці земельного права немає. Диспозитивний метод правового регулювання досліджу-

вався в науці теорії права Алексеевим С. С., Шершеневичем Г. Ф., Луць Л. А., Скакун О. Ф., Комаровим С. А., Малько А.В., Рабіновичем П. М. Метод земельного права як галузі права досліджувався Шульгою М. В., Корнеєвим Ю. В., Титовою Н. І. Разом з тим спеціальні дослідження диспозитивного метода земельного права відсутні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Диспозитивний метод не є єдиним методом земельного права, а тому не може бути критерієм відмежування земельного права від інших галузей права.

Формування цілей статті (постановка завдання). Основним завданням статті є розкриття сутності диспозитивного методу земельного права.

Викладення основного матеріалу дослідження. Ще в радянській правовій науці утвердилась точка зору, що земельне право є галуззю права [2, 5]. Хоча окремі вчені ставлять під сумнів таке твердження. Одним з аргументів для заперечення існування земельного права як галузі в системі права України є відсутність власного метода правового регулювання.

Автори підручника “Земельне право України” за ред. М. В. Шульги дотримувались тієї точки зору, що ця галузь має власний предмет правового регулювання, а відтак є самостійною галуззю права [6, 6]. При цьому нічого не зазначено стосовно наявності у цієї галузі особливого метода правового регулювання.

Ю. В. Корнеєв вважає земельне право України однією з важливих юридичних галузей, якій притаманні свій предмет, методи, система, принципи, об’єкти і суб’єкти [4, 8].

Отже, щоб дати відповідь на питання чи є земельне право галуззю права, необхідно дати відповідь на запитання: яким є метод земельного права і чи цей метод є притаманним лише для цієї галузі права?

Відповідно до статті 14 Конституції України [3] та статті 1 Земельного кодексу України [6] земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Ця конституційна норма вказує на важливість земельних відносин та знаходить свій розвиток в інших нормативних актах, що містять норми земельного права.

Частиною першою статті 2 Земельного кодексу України визначено земельні відносини як суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею. Таке формулювання вказує на те, що земельні відносини є майновими і виникають з приводу такого об'єкта як земля. Таким чином, перш за все, земельні відносини – це відносини щодо володіння, користування та розпорядження землею як нерухомого майна – об'єкта цивільних прав. Враховуючи те, що про ці відносини прямо зазначено в Земельному кодексі України, перш за все, саме ці відносини є предметом земельного права. Водночас, майнові відносини, об'єктом яких є земля як нерухоме майно, регулюються нормами цивільного права та належать до предмета цієї галузі. Якщо б предмет земельного права охоплював лише майнові земельні відносини, не було б об'єктивної потреби виокремлювати ці суспільні відносини з предмета цивільного права в окремий предмет правового регулювання. Однак, при цьому неможливо було б належним чином реалізувати конституційну норму, яка, як було зазначено вище, передбачає особливу охорону землі з боку держави. Ця конституційна норма передбачає існування правовідносин публічного характеру.

Держава виконує свої функції через органи публічної влади – державні органи та органи місцевого самоврядування, що наділені відповідними повноваженнями. Саме державні органи і є безпосередніми учасниками публічних правовідносин щодо забезпечення особливої охорони землі державою. Загальне декларативне формулювання конституційної норми знаходить своє реальне наповнення у повноваженнях відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування. Не слід забувати також про те, що держава не лише забезпечує особливої охорони землі, вона також є власником землі. Інші суб'єкти публічно-правових відносин – органи місцевого фактично від імені власників землі – територіальних громад реалізують правомочності власника – здійснюють право комунальної власності на землю. Так, відповідно до ст. 7, 8, 9, 10, 12 Земельного кодексу України до повноважень Верховної Ради Автономної республіки Крим, обласних, Київської і Севастопольської міських рад, районних, сільських селищних, міських рад належить розпорядження землями територіальних громад.

Значна частина норм земельного права спрямована на забезпечення реалізації загальносуспільних, публічних інтересів у сфері землекористування, а, отже, регулює відносини у сфері державного управління, адміністративні відносини. Законодавчо закріплено повноваження цілої системи державних органів та органів місцевого самоврядування, які наділені владними повноваженнями у сфері земельних відносин.

Земельне право регулює відносини як публічного, так і приватного характеру, які є взаємопов'язаними.

Наприклад, ст. 125 Земельного кодексу України встановлено: право власності на земельну ділянку, а також право постійного користування та право оренди земельної ділянки виникають з моменту державної реєстрації цих прав. Тобто, виникнення приватних земельних правовідносин власності чи постійного користування землею пов'язується із здійсненням акту публічного характеру – державною реєстрацією прав на земельні ділянки. Однак при цьому первинними все ж є приватно-правові відносини, оскільки публічно-правові відносини не виникли б, якщо не існувало приватних земельних відносин.

Земельне право як система правових норм сформувалось після того, як було визначено основні галузі права. Відтак суспільні відносини, що регулюються земельним правом, до того, як сформувалось земельне право як галузь права, регулювались, насамперед, нормами цивільного та адміністративного права.

Приватні та публічні суспільні відносини у сфері землекористування були об'єднані в предмет земельного права з урахуванням їх тісного взаємозв'язку, незважаючи на різні ознаки та характер цих відносин.

З огляду на викладене вище, предмет земельного права має комплексний характер, оскільки охоплює не просто різні за характером та сутністю суспільні відносини, а відносини, до правового регулювання яких застосовуються різні підходи, методи.

Переважно для виокремлення окремої галузі права недостатньо одного лише предмета правового регулювання, оскільки за характером суспільні відносини можуть бути подібними, а специфічними рисами вони не наділені. Тому в теорії права ще одним загально-

визнаним критерієм поділу права на галузі поряд з предметом виступає метод правового регулювання.

Метод правового регулювання вказує на те, яким чином суспільні відносини врегульовані.

На думку С. С. Алексеева, визначальними в галузевому режимі є особливості регулятивних властивостей певної галузі, притаманних їй засобів та прийомів регулювання. Для головних підрозділів правової системи – основних галузей – ці особливості є настільки значними, що вони втілюються у своєрідних, специфічних для даної галузі методи та механізми правового регулювання. Й хоча методи та механізми, що їм відповідають, ґрунтуються на двох найпростіших началах – централізованому та диспозитивному регулюванні, які в кожній галузі у поєднанні з усією сукупністю способів правового впливу – дозволами, заборонами, позитивними зобов'язуваннями отримують своєрідне вираження [1, 192].

Методи правового регулювання – це прийоми юридичного впливу, їх взаємодії, що характеризують використання у даній сфері суспільних відносин того або іншого комплексу юридичних засобів [1, 224].

Рабінович П. М. визначає метод правового регулювання як специфічний спосіб владного впливу держави на суспільні відносини, здійснюваний за допомогою правових норм та інших юридичних засобів [9, 124].

Предмет правового регулювання не може бути єдиним критерієм поділу права на галузі з огляду на те, що до подібних за характером та змістом суспільних відносин законодавець застосовує різні підходи, прийоми, способи регулювання. Найбільш оптимальним додатковим критерієм такого розмежування у теорії права вважається метод правового регулювання. Якщо предмет є матеріальним критерієм, то метод – формально-юридичним [7, 326].

На думку російських вчених Комарова С. А. та Малька А. В., основними методами правового регулювання є:

- 1) імперативний – метод владних приписів, субординації, який ґрунтується на заборонах, зобов'язуваннях, покараннях;
- 2) диспозитивний – метод рівноправ'я сторін, координації, який ґрунтується на дозволах;
- 3) заохочувальний – метод винагороди за певну заслужену поведінку;

4) рекомендаційний – метод поради діяти так, як це бажано для суспільства та держави, тощо [7, 326].

Не лише російські вчені дотримуються такої точки зору. Подібний підхід відображений і в українській правовій науці. Так, автор підручника “Загальна теорія держави і права”, який підготували викладачі Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, розкриваючи питання про предмет та метод правового регулювання як вихідні критерії поділу системи права на галузі та інститути, зазначають, що до найбільш загальних методів належать:

- 1) централізований (імперативний) метод, при якому регулювання зверху донизу здійснюється на владно-імперативній основі. Юридична енергія надходить на окремі ділянки правової дійсності зверху від відповідних державних органів і, відповідно до цього, становище суб’єктів характеризується відносинами субординації, прямої супідрядності;
- 2) децентралізований (диспозитивний) метод, коли йдеться про відносини між рівноправними суб’єктами, що складаються на основі волі їх учасників. Правомірні дії тут є індивідуальним, “автономним” джерелом юридичної енергії, і відповідно до цього – положення суб’єктів характеризується договірними відносинами взаємної координації.

Таке формулювання дає підстави стверджувати, що названі методи можуть бути конкретизовані щодо конкретної галузі права.

Розкриваючи ознаки публічного та приватного права, однією з ознак публічного права Л. А. Луць вважає імперативний метод (субординаційні способи впливу), а до ознак приватного права відносить диспозитивний метод (координаційні способи впливу).

До галузей права, для яких є характерним диспозитивний метод Л.А. Луць відносить цивільне, сімейне право. Імперативний метод, на її думку, притаманний таким галузям права як конституційне, кримінальне, кримінально-процесуальне, адміністративне, фінансове, а у цивільному процесуальному та земельному праві застосовується як імперативний, так і диспозитивний методи [8, 162].

З огляду на те, що суспільні відносини, які становлять предмет земельного права є різними за своїм характером, сутністю, за своєю природою, одні є публічними, а інші – приватними, їх правове ре-

гулювання не може здійснюватись за допомогою якогось одного методу правового регулювання. Враховуючи те, що за об'єктивними ознаками ці суспільні відносини належать до предмета правового регулювання інших галузей права, насамперед, цивільного та адміністративного права, у їх правовому регулюванні застосовуються методи притаманні вищеназваним галузям права. До відносин приватного характеру застосовуються методи цивільного права, до відносин публічного характеру застосовуються методи адміністративного права.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку у даному напрямі. Отже, предметом земельного права є як приватні, так і публічні відносин. З огляду на різний характер суспільних відносин, що є предметом земельного права, методами цієї галузі права є диспозитивний та імперативний методи. Диспозитивний метод у земельному праві переважно застосовується у правовому регулюванні майнових земельних відносин, тобто, відносин приватного характеру, оскільки відповідає сутності цих відносин. Диспозитивний метод за своїм характером є протилежністю імперативного методу, що застосовується у правовому регулюванні публічних земельних відносин.

Враховуючи викладене вище, диспозитивний метод не є єдиним методом земельного права, а тому не може бути критерієм відмежування земельного права від інших галузей права. Застосування у правовому регулюванні земельних відносин як диспозитивного, так й імперативного методів, які притаманні іншим галузям права, дає підстави вважати земельне право комплексною галуззю права.

Разом з тим, диспозитивний метод для земельного права є визначальним, оскільки застосовується у правовому регулюванні приватних земельних відносин, які становлять основну частину предмета земельного права та є первинними щодо публічних земельних відносин.

Список використаних джерел

1. **Алексеев С. С.** Теория права / С. С. Алексеев. – М.: Издательство БЕК, 1995.
2. **Дегтярев И. В.** Земельное право и земельный кадастр: учеб. / И. В. Дегтярев, Л. И. Осипов. – М.: Юрид. лит., 1986.

3. **Конституція України** від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. **Корнєєв Ю. В.** Земельне право / Ю.В. Корнєєв. – К.: Центр учбової літератури, 2011.
5. **Земельний кодекс України** від 25 жовтня 2001 року. [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
6. **Земельне право України: підручник** / [за ред. М. В. Шульги]. – К.: Юрінком Інтер, 2004.
7. **Комаров С. А.** Теория государства и права / С. А. Комаров, А. В. Малько. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА М, 1999.
8. **Луць Л. А.** Загальна теорія держави та права: навч.-метод. посіб. / Л. А. Луць. – К.: Атіка, 2008.
9. **Рабінович П. М.** Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. / П. М. Рабінович. – Львів: Край, 2007.

Анотація

Ця стаття присвячена диспозитивності в земельному праві, його особливостям, проаналізовано та охарактеризовано коло земельних відносин, у правовому регулюванні яких застосовується диспозитивний метод. Обґрунтовано точку зору, що диспозитивний метод в земельному праві застосовується поряд з імперативним методом правового регулювання і не є критерієм відмежування земельного права від інших галузей права.

Annotation

This article is devoted a non-mandatory method of the land law, to his features, the circle of the landed relations a non-mandatory method is used in the legal adjusting of which is analysed and described. Grounded point of view, that a non-mandatory method in the land law is used next to the imperative method of the legal adjusting and is not the criterion of differentiation of the land law from other branches of law.